

تاریخ تشیع در افغانستان
(از آغاز تا قرن هفتم)
عبدالمجید ناصری داودی

مرکز پخش: قم - بلوار بهار

جنب هتل الزهراء - شماره: ۷۷۲۹۸۷۵

www.eshraq.com

E-mail: public-relations@Qomcis.com

تاریخ تشیع در افغانستان

(از آغاز تا قرن هفتم)

نویسنده: عبدالمجید ناصری داودی

نوبت نخست: پاییز ۱۳۸۶

چاپ: توحید • شمارگان: ۲۰۰۰ • بها: ۲۶۰۰۰ ریال

ناشر: انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی

ناصری داودی، عبدالمجید، ۱۳۲۳ -

تاریخ تشیع در افغانستان (از آغاز تا قرن هفتم) / عبدالمجید ناصری داودی؛
[برای] مرکز جهانی علوم اسلامی، معاونت پژوهش. - قم: مرکز جهانی علوم
اسلامی، ۱۳۸۶.

۳۹۵ ص. - (مرکز جهانی علوم اسلامی، معاونت پژوهش: ۸۷)

ISBN: 978-964-8961-66-9 ۲۶۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۳۶۹] - [۳۷۹]; همچنین به صورت زیر نویس.

نمایه

۱. شیعه - افغانستان - تاریخ. ۲. شیعه - تاریخ. ۳. اسلام - افغانستان - تاریخ.

الف. مرکز جهانی علوم اسلامی. معاونت پژوهش. ب. عنوان.

۲۹۷/۵۳۰۹۵۸۱

BP ۱۳۹/۵۲۲

جامعه اسلامی، علی‌رغم، برخورداری از تنوع در مشارب فکری، مذاهب عقیدتی و فقهی و نیز تنوع جغرافیایی، قومی و زبانی، همواره توانسته است هویتی مشترک را حول محور ایمان به خدا و پیروی از پیامبرانش، برای خود محفوظ دارد. گرچه این هویت، همیشه از جانب نادانی‌ها و غرض‌ورزی‌ها مورد تهدید بوده، اما هوشیاری اهل خرد و انصاف، ضامن بقا و تداوم آن شده است.

افغانستان در جغرافیای جهان اسلام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. حضور مذاهب و قومیت‌های متنوع و تأثیرات آنها بر تحولات داخلی و پیرامونی آن بسیار پیچیده، تعیین کننده و شایسته بررسی‌های دقیق و همه‌جانبه است. مذهب تشیع در این کشور، با وجود نقش پررنگ آن در عرصه‌های دانش، فرهنگ و سیاست، آن چنان که باید شناخته شده نیست.

کتاب حاضر تلاش دارد بر بخشی از تاریخ تشیع در این سرزمین - از آغاز تا قرن هفتم - پرتویی بیافکند.

نویسنده اثر، حجت الاسلام والمسلمین آقای عبدالمجید ناصری، از اساتید مرکز جهانی علوم اسلامی، تاریخ این دوره زمانی را در این سرزمین، به گونه‌ای روشمند به بحث گذاشته است و به فراخور موضوع، اطلاعات مفیدی را در موضوع قومیت‌ها در افغانستان، به دست می‌دهد. امید است حاصل کار، مقبول اهل نظر قرار گیرد.

در اینجا، شایسته است از تلاش نویسنده محترم و نیز دیگر عزیزانی که در مراحل مختلف آماده‌سازی و نشر اثر، همکاری داشته‌اند، سپاس و تقدیر به عمل آید.

فهرست مطالب

۱۵	پیش‌گفتار
۱۹	کلیات و مفاهیم
۱۹	افغانستان
۱۹	موقعیت
۲۰	جمعیت افغانستان
۲۱	اقوام افغانستان
۲۲	هزاره
۲۹	تاجیک
۳۲	پشتون
۳۵	ترک‌تبارها
۳۶	دیگر اقوام
۴۰	اقلیت‌های دینی افغانستان
۴۰	عنوان و جغرافیای تاریخی افغانستان
۴۰	مفهوم‌شناسی عنوان خراسان
۴۳	جغرافیای تاریخی خراسان
۴۶	جغرافیای خراسان پس از ورود اسلام
۴۹	تفکیک سلطه سیاسی و حدود جغرافیایی خراسان
۵۱	خراسان از آغاز غزنویان تا پایان تیموریان
۵۴	خراسان در عهد تیموریان (۷۸۲-۹۱۱ ق)
۵۵	افغانستان در چهار قرن اخیر
۵۷	مفاهیم و مراحل تشیع و شیعه
۵۷	واژه شیعه
۶۰	مبانی دینی و فکری تشیع
۶۱	مهم‌ترین تفاوت اعتقادی و مذهبی شیعه
۶۲	علی بن ابی‌طالب (ع)، جانشین پیامبر (ص)
۶۴	پیدایش شیعه و فرقه‌های آن
۶۵	واژه شیعه در صدر اسلام
۶۷	دیگر ویژگی‌های شیعه

نام‌ها و فرقه‌های شیعه	۶۸
تفاوت رویکرد سیاسی و اجتماعی فرقه‌های شیعه	۷۲
ایالت غور؛ ورود تشیع	۷۵
جغرافیای غور	۷۵
غور و تشیع	۸۱
ارزیابی کفر غوریان	۸۲
افتخار جاویدان	۹۴
طرح اتهام ارتداد	۹۶
مشارکت در براندازی امویان	۹۷
شرایط غور و تشیع آن	۹۹
غور و مذهب اسماعیلیه	۱۰۱
اسلام‌گستری یا شیعه‌ستیزی سلطان محمود غزنوی در غور	۱۰۳
بازگشت اسماعیلیه به غور	۱۰۵
تأملی در مذهب حاکمان غور	۱۰۷
تشیع در سیستان	۱۱۲
شناسنامه سیستان	۱۱۲
زرنگ مرکز سیستان و بصره خراسان	۱۱۶
ورود تشیع به سیستان	۱۱۷
نخستین نشانه گرایش به تشیع	۱۱۸
ورود علی [ؑ] به صحنه فتوحات	۱۱۹
واکنش مردم سیستان به فاجعه کربلا	۱۲۱
ارتباط مردم سیستان با ائمه [ؑ]	۱۲۲
ابو محمد حریر بن عبدالله سجستانی کوفی و ترویج تشیع	۱۲۲
حاکم شیعی بخت	۱۲۴
ورود تشیع اسماعیلیه به سیستان	۱۲۵
قندهار و زمینه تشیع	۱۲۶
کابل و تشیع	۱۲۷
تشریف به محضر امام زمان	۱۲۹
مهاجرت علویان و گسترش تشیع در سیستان	۱۳۰
بست مرکز جذب علویان در سیستان	۱۳۱
بست گذرگاه شیعیان	۱۳۱
سادات موسوی در بست	۱۳۲
سادات عمری علوی و حضور چشمگیرتر	۱۳۲

- ۱۳۴ ورود پیک فاطمیان مصر به بستان
 ۱۳۴ نقیای شیعی در شهرهای سیستان
 ۱۳۶ ابوالقاسم اسماعیل بن احمد بستی (م ۴۲۰ ق)
 ۱۳۷ خاندان رنجی و تشیع
 ۱۳۸ شیعیان مهاجر در غزنین و کابل
 ۱۳۹ حضور گسترده سادات عمری در غزنین و اطراف آن
 ۱۴۰ شیعیان زیدی در غزنین
 ۱۴۰ سادات حنفی در غزنین
 ۱۴۱ ادعای سیادت در غزنین و راهکار نقیب سادات
 ۱۴۲ تنها امامزاده حسنی در منطقه
 ۱۴۳ ادامه تشیع در غزنین و کابل
 ۱۴۵ راه‌هایی از ستم غزنوی
 ۱۴۶ نفوذ سیاسی تشیع به دربار غزنوی در قرن ششم
 ۱۴۸ برخی عالمان شیعه در غزنین و کابل
 ۱۴۹ ابوالمعالی محمد بن نعمت علوی فقیه بلخی
 ۱۵۰ سید جمال‌الدین حسن علوی (م ۵۰۰ ق)
 ۱۵۱ ابوالقاسم فردوسی طوسی (م ۴۱۰ ق)
 ۱۵۴ خاندان واعظ غزنوی
 ۱۵۴ علی بن حسین واعظ غزنوی (م ۵۴۸ ق)
 ۱۵۵ ابو محمد سید حسن غزنوی
 ۱۵۶ ابوالفتح احمد بن علی واعظ غزنوی (م ۶۱۸ ق)
 ۱۵۷ مجدالدین سنائی غزنوی (۵۴۳-۶۱۲ ق)
 ۱۶۱ ابوریحان بیرونی و تشیع

۱۶۳ سرزمین بلخ و تشیع

- ۱۶۲ گذشته جغرافیایی بلخ
 ۱۶۷ ورود تشیع به بلخ
 ۱۷۰ تشیع بلخ در عصر امام باقر ع
 ۱۷۰ راوی شیعه پایه‌گذار عرفان در بلخ
 ۱۷۲ پراکنده شدن بستگان امامان ع در خراسان
 ۱۷۲ دیگر راویان امام باقر ع
 ۱۷۴ قیام زید و واکنش مردم خراسان
 ۱۷۵ آمدن حضرت یحیی؛ تأکید بر آمادگی خراسانیان
 ۱۷۸ عواطف مردم خراسان به اهل بیت ع

بازتاب شهادت حضرت یحیی در خراسان	۱۸۰
استفاده عباسیان از احساسات شیعی مردم	۱۸۱
قیام ابو مسلم خراسانی و بسیج مردم خراسان	۱۸۴
قیام مردم بخارا	۱۸۶
امام جعفر صادق علیه السلام و شیعیان بلخ	۱۸۷
امارت دعبل خزاعی بر سمنگان	۱۸۸
حضور امام رضا علیه السلام و تقویت شیعیان	۱۸۹
اصحاب بلخی امام رضا علیه السلام	۱۹۱
جبریل بن احمد فاریابی	۱۹۲
خاندان برمکی و تشیع	۱۹۳
مهاجرت سادات و گسترش تشیع در بلخ	۱۹۵
سیادت دروغین	۱۹۷
بلخ از شهادت امام رضا علیه السلام تا آغاز غیبت کبرا	۱۹۹
برخی یاران خراسانی ائمه علیهم السلام	۱۹۹
محمد بن حسن صیرفی و وکالت حضرت حجت	۲۰۱
قیام محمد بن قاسم در طالقان (۲۱۹ ق)	۲۰۵
بلخ و مهاجرت گسترده شیعیان	۲۰۸
نخستین علوی مهاجر	۲۰۸
سادات حسنی در بلخ	۲۰۸
سادات حسینی	۲۰۹
صاحب اصلی مرقه معروف به روضه امام علی علیه السلام در بلخ	۲۱۰
تشیع زیدی در بلخ	۲۱۳
علویان موسوی در بلخ	۲۱۴
سادات عمری بلخ	۲۱۵
شهرهای اطراف بلخ	۲۱۶
طالقان و روستاق	۲۱۶
جوزجان و منجوران	۲۱۷
طخارستان	۲۱۸
ولوالج	۲۱۹
بدخشان	۲۲۰
تشیع در بلخ در قرن چهارم	۲۲۰
عزیمت شیخ صدوق به بلخ (۳۶۸ ق)	۲۲۱
ایلاق بلخ	۲۲۳
گسترش فزاینده مذهب تشیع	۲۲۴

۲۲۵	اسماعیلیه در بلخ و توابع آن
۲۲۹	ورود اسماعیلیه به دربار سامانیان
۲۳۰	گرایش خاندان بو علی سینا به اسماعیلیه
۲۳۱	شیخ الرئیس و تشیع
۲۳۶	حکیم و شاعر مشهور، ناصر خسرو بلخی (۲۹۴-۴۸۱ ق)
۲۳۷	ورود تشیع در بدخشان
۲۳۹	ابو محمد حسن بن علی حسینی بلخی (م ۵۲۳)

۲۴۱ هرات و تشیع

۲۴۱	گذشته هرات
۲۴۳	هرات و تشیع
۲۴۵	نقش جعده بن هبیره در تشیع هرات
۲۴۶	هرات و اصحاب ائمه اطهار علیهم السلام
۲۴۷	رشد تشیع در هرات با ورود امام رضا علیه السلام به خراسان
۲۴۸	هرات و نهضت‌های شیعی
۲۴۹	قیام عبدالله بن معاویه بن عبدالله بن جعفر
۲۵۰	طاهریان پوشنگی و مذهب تشیع (۲۵۹-۲۰۵ ق)
۲۵۲	مذهب طاهریان در نظر استاد مطهری
۲۵۴	مهاجرت شیعیان به هرات
۲۵۵	نخستین شهید تشیع در هرات
۲۵۶	مصرخ، نشان حضور تشیع
۲۵۷	هرات گذرگاه سادات به شمال خراسان
۲۵۸	علویان مهاجر به هرات
۲۵۸	سادات حسینی در هرات
۲۶۰	سادات عمری در هرات
۲۶۲	نقیب هرات و دیگر سادات عمری
۲۶۲	سادات حسنی هرات
۲۶۳	سادات موسوی هرات
۲۶۴	سادات زیدی در هرات
۲۶۵	تشیع در مرو
۲۶۹	برخی نام‌آوران شیعه در مرو
۲۷۵	برخی دانشمندان شیعی هرات از قرن پنجم تا هفتم
۲۷۵	سید ابوطالب یحیی حسینی هروی
۲۷۵	شیخ ابو عبدالله حسین پوشنگی

سید ابو المعالی جعفر بن حیدر هروی (م ۴۸۱ ق)	۲۷۶
سید ابو الحسن اسماعیل بن الحسین هروی (۵۰۷-۴۰۹ ق)	۲۷۷
علامه سید ابو محمد حسن موسوی هروی	۲۷۸
شیخ غانم عصمی هروی	۲۷۸
ناصر بن علی هروی (م ۴۶۲ ق)	۲۷۸
علی بن یعلی هروی (م ۵۲۷ ق)	۲۷۹
مرتضی بن محمد علوی (م ۵۵۱ ق)	۲۷۹
علی بن حمزه هروی	۲۸۰
اسماعیل بن علی موسوی هروی (م ۵۸۹ ق)	۲۸۱
دیگر عالمان شیعی هرات	۲۸۱

روابط شیعیان و اهل سنت در افغانستان

مقدمه	۲۸۲
مبانی تعامل	۲۸۴
۱. مشترکات اعتقادی	۲۸۴
۲. اشتراکات فرهنگی	۲۸۴
۳. اشتراک سرزمینی	۲۸۵
۴. اوضاع سیاسی و نظامی	۲۸۶
۵. ضرورت‌های اجتماعی و اقتصادی	۲۸۷
۶. دشمنان خارجی	۲۸۸
مهم‌ترین رویکردهای تعامل شیعیان با اهل سنت	۲۸۹
۱. تأکید بر اصول مشترک	۲۸۹
۲. احترام به عقاید اهل سنت	۲۹۶
۳. برقرار کردن روابط آموزشی و علمی	۳۰۳
۴. گزینش مناظره به جای مکابره	۳۰۷
۵. همکاری در برابر دشمن مشترک	۳۱۵
۶. ثبات فکری و عدم فرقه‌گرایی	۳۱۹
۷. پیوند دودمانی	۳۲۲

عوامل نفوذ و گسترش تشیع در افغانستان

۱. وضعیت فرهنگی - سیاسی	۳۲۶
۲. دوری از مرکز خلافت	۳۲۹
۳. محبوبیت خاندان رسالت	۳۳۰
الف) حقانیت اهل بیت علیهم‌السلام	۳۳۲
ب) مظلومیت اهل بیت علیهم‌السلام	۳۳۴

- ۳۳۷ پ) پیش زمینه و تفکر تاریخی
- ۳۳۹ ت) عدالت‌مداری اهل بیت علیهم‌السلام و ستم‌پیشگی امویان و عباسیان
- ۳۴۲ ث) مهاجرت و مجاهدت علویان
- ۳۶۱ ج) حضور امام رضا علیه‌السلام به خراسان
- ۳۶۵ چ) رویکرد مسالمت‌آمیز و فرهنگی

۳۶۹ کتابنامه

پیش‌گفتار

تشیع در افغانستان تا این اواخر نه تنها برای مردم دیگر کشورهای جهان، بلکه فراز و فرود تاریخی و انواع دگرگونی‌های آن طی قرون متمادی یعنی از پیدایش تا تثبیت و گسترش سپس سیر آن تاکنون برای بسیاری از ارباب دانش افغانستان نیز، جزو مجهولات به شمار می‌رفت و ابعاد گوناگون تاریخ این مذهب و ویژگی‌های پیروان آن در افغانستان، یکی از ناشناخته‌ترین مقوله‌ها به شمار می‌آمد.

با همه تلاش‌های قابل‌ارجی که در سال‌های اخیر در این وادی چهره بسته است - به‌ویژه به دنبال برآمدن نظام مبارک‌سیستی موسوم به جمهوری دموکراتیک خلق افغانستان پس از پیروزی کودتای ۷ ثور ۱۳۵۷ ش و در پی آن تجاوز ارتش سرخ بلوک کمونیستی بخصوص اتحاد جماهیر شوروی سابق و مقاومت همه جانبه مردم افغانستان در برابر آن که نام افغانستان و مجاهد مردان آن را در جهان طنین‌انداز نمود و شیعیان هزاره نیز به دلیل پیشگامی در قیام اسلامی بر ضد رژیم کابل و نیروهای اشغالگر و آزادی مناطق خود در رسانه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای راه یافتند - هنوز درباره

گذشته تشیع در افغانستان در آغاز راه قرار داریم و می توان گفت کاری صورت نگرفته است.

برای درک بهتر و روشمند تاریخ تشیع در افغانستان ضرورت دارد پیش از پرداختن به روند تاریخی مذهب تشیع در این سرزمین، به تعیین محدوده افغانستان و برخی موضوعات و واژه های کلیدی دیگر بپردازیم و با آگاهی لازم و آمادگی کافی موضوع را پی گیریم؛ هرچند که حجم مطالب برخی عنوان ها، بیش از توضیحات ضروری و متعارف کلید واژه ها شود.

در این نوشتار با واژه ها و مسائل اساسی فراوان سروکار داریم که دانستن برخی آنها در تحصیل چشم اندازی روشن درباره این موضوع کمک شایانی می کند؛ از این رو در ادامه به مهم ترین آنها می پردازیم که عبارتند از وضعیت کنونی افغانستان که در آن به موقعیت جغرافیایی، آب و هوا، جمعیت و مساحت آن. مطالب مهمی چون اقوام موجود در کشور نیز، مورد شناسایی اجمالی قرار خواهد گرفت.

از میان اقوام موجود در افغانستان، برخی به تشیع شهرت یافته اند که بیشتر شیعه اثنا عشری هستند؛ مهم ترین آنها؛ قوم هزاره، قزلباش و خلیلی می باشند. با این همه امروزه شیعیان، تقریباً با هزاره مترادف شناخته می شود. قوم هزاره در طول تاریخ بیش از دیگران مورد انواع ستم ها، کشتار ها و محرومیت ها قرار گرفته اند؛ از این رو در مورد این قوم بیشتر توضیح می دهیم.

البته در میان اقوام دیگر (تاجیک، بلوچ، پشتون) نیز شمار اندکی شیعه دوازده امامی و اسماعیلی وجود دارد. چنانچه اقوام کوچک دیگری نیز در افغانستان هستند که بدان ها اشاره خواهد شد.

تشیع و مفاهیم آن، بحث بعدی است که در آن به مسائلی چون مفهوم

شیعه در لغت و اصطلاح، انواع فرقه‌های شیعه، اندیشه شیعیان - به‌ویژه فرقه اصلی آنان یعنی امامیه - نیز به اجمال بررسی می‌شود.

این کتاب در هفت فصل سامان یافته و تاریخ تشیع در افغانستان را از آغاز تا قرن هفتم پی می‌گیرد:

فصل نخست به کلیات اختصاص دارد و در آن مباحث مقدماتی چون شناسایی افغانستان کنونی از لحاظ موقعیت جغرافیایی، جمعیت، تقسیمات داخلی، اقوام، جغرافیای تاریخی و مسائل مربوط به تشیع ارائه شده است؛

فصل دوم به ورود تشیع به افغانستان می‌پردازد و منطقه غور که نخستین منطقه در پذیرش این مذهب است، مورد بحث قرار گرفته. در این فصل به محدوده غور، ورود تشیع به آن، اقوال موجود درباره تشیع غوریان و سیر تشیع تا سقوط غوریان در قرن هفتم پرداخته شده است؛

فصل سوم تاریخ تشیع در منطقه سیستان (جنوب، جنوب غرب و بخش‌هایی از شرق افغانستان) را پوشش می‌دهد و جغرافیا و نفوذ تشیع به آن سرزمین را بررسی می‌کند و دگرگونی‌های گوناگون تاریخی شیعیان را تا قرن هفتم دنبال می‌کند؛

فصل چهارم بلخ را هدف قرار داده است و با بیان حدود بلخ پس از اسلام، حضور تشیع در مناطق گوناگون آن و گذشته شیعیان آن دیار را تا قرن ششم بررسی می‌کند؛

فصل پنجم وارد تاریخ تشیع در غرب افغانستان شده، سیر تشیع و گذشته شیعیان را در هرات و اطراف آن مورد بررسی قرار می‌دهد؛

فصل ششم یکی از موضوعات مهم در گذشته شیعیان افغانستان، یعنی تعامل آنان با اهل سنت را وجهه همت خود قرار داده است و مبانی تعامل و رویکردهای گوناگون در باره آن را به بحث می‌گذارد. این فصل روابط

شیعیان با اهل سنت افغانستان را از گذشته‌های دور تا دوران معاصر بر شمرده و بررسی کرده که بسی تأمل برانگیز و آموزنده است؛

فصل هفتم به علل روی آوردن مردم افغانستان به آیین تشیع پرداخته و زمینه‌های مختلف حضور و گسترش مذهب اهل بیت علیهم‌السلام در میان آنان را بر شمرده و به بسیاری از پرسش‌ها در این باره پاسخ داده است.

در پایان بر این نکته اساسی باید تأکید کرد که بررسی تاریخ تشیع در افغانستان، فقط با انگیزه کشف حقایق گذشته، افزایش آگاهی از گذشته طلایی مردم افغانستان و روشن کردن قسمتی از تاریخ ملت ما صورت پذیرفته است. از خداوند بزرگ توفیق ملت افغانستان را در حفظ وحدت ملی، کسب رفاه و عدالت اجتماعی و دوری از اختلاف مذهبی، زبانی، منطقه‌ای و قومی مسئلت دارم.

۸۴/۱۱/۲۵

مطابق ۱۵ محرم الحرام ۱۴۲۷ قی

عبدالمجید ناصری داودی